

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО КАТЕГОРІЇ «ОСВІТА ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ» В УКРАЇНІ

THEORETICAL-METHODOLOGICAL APPROACH TO CATEGORY “EDUCATION FOR ADULTS” IN UKRAINE

Ольшевський Владзімеж

доктор гуманітарних наук,
ректор Університету Яна Вижи́ковського,
Університет Яна Вижи́ковського

У статті автором розглянуто концепцію освіти для дорослих через призму післядипломної освіти. З одного боку, автор вказує на ототожнення цього поняття із категорією «післядипломна освіта», а з другого – поєднує освіту для дорослих із післявишівською освітою, підвищенням кваліфікації, неперервною освітою, освітою впродовж життя (lifelong education) тощо. Автором зроблено висновок, що у структурі послуг, що надаються підрозділами післядипломної освіти у вітчизняних вищих навчальних закладах, в Україні переважає надання другої вищої освіти. Незважаючи на те, що післядипломна освіта створює умови для постійного розвитку особистості, дає змогу подолати розрив між здобутими у вищому навчальному закладі знаннями та новими вимогами сьогодення, автором доведено, що Україна не має системи освіти для дорослих у загальновідомому розумінні, оскільки вона не повністю виконує функції неперервної освіти.

Ключові слова: освіта, освіта для дорослих, післядипломна освіта, концепція освіти, підвищення кваліфікації, неперервна освіта.

В статті автором розглянуто концепцію освіти для дорослих через призму післядипломної освіти. З одного боку, автор вказує на ототожнення цього поняття із категорією «післядипломна освіта», а з другого – поєднує освіту для дорослих із післявишівською освітою, підвищенням кваліфікації, неперервною освітою, освітою впродовж життя (lifelong education) тощо. Автором зроблено висновок, що у структурі послуг, що надаються підрозділами післядипломної освіти у вітчизняних вищих навчальних закладах, в Україні переважає надання другої вищої освіти. Незважаючи на те, що післядипломна освіта створює умови для постійного розвитку особистості, дає змогу подолати розрив між здобутими у вищому навчальному закладі знаннями та новими вимогами сьогодення, автором доведено, що Україна не має системи освіти для дорослих у загальновідомому розумінні, оскільки вона не повністю виконує функції неперервної освіти.

Ключевые слова: образование, образование для взрослых, последи́пломное образование, концепция образования, повышения квалификации, непрерывное образование.

In the scientific article the concept of adult education through the prism of postgraduate education is considered by the author. On the one hand, the author points to the identification of this concept with the category postgraduate education, and on the other hand, it combines education for adults with post-graduate education, advanced training, lifelong education etc. The author concludes that in the structure of services provided by postgraduate education units in state higher education institutions, the provision of the second higher education is dominant in Ukraine. Despite the fact that postgraduate education creates conditions for the continuous development of the individual, it allows to overcome the gap between the knowledge acquired in higher educational institutions and the new requirements of the present. It is proved by the author that Ukraine does not have a system of education for adults in the general sense, since it does not fully perform the functions lifelong education education.

Key words: education, adult education, postgraduate education, concept of education, advanced training, lifelong education.

Постановка проблеми. Економічний, соціально-політичний, культурний розвиток останніх двох десятиліть ХХ століття відбувся під дедалі потужнішим впливом глобалізації. До важливих векторів глобалізації належить і

освіта, яка не тільки не залишилася осторонь процесів глобалізації, а й активно долучилася до них, адже розвиток економіки і соціальної сфери вимагає високого рівня освіти, підвищення інтелектуального та духовного потен-

ціалу суспільства, підготовки нової генерації людей, здатних створити нову техніку і технології, активно втручатися в економіку і реформувати її, розвивати духовність і культуру населення. Все це зумовило зростання попиту на вищу освіту і, відповідно до законів ринку, появи значної чисельності ВНЗ, готових задовольнити потребу суспільства у знаннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зазначена нами проблема знайшла своє відображення у наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, значний внесок у розвиток теорії та методології освітнього менеджменту зробили зарубіжні і вітчизняні вчені, такі як Н. Верхоглядова, Т. Оболенська, Л. Іщук, С. Домбровська, І. Каленюк, М. Матвій, В. Куценко, І. Новікова, С. Мамонтов, С. Мельник, О. Тимошенко, В. Сафонова, Н. Чухрай, Р. Патора, А. Тайджман, Т. Поствейт та ін. Деякі аспекти якості роботи та конкурентоспроможності ВНЗ розглядали В. Заболотний, А. Ломоносов, О. Мещанінов, Т. Решетілова, К. Корсак, а також польські науковці І. Bednarska-Wnuk, D. Elsner, A. Fazlagić, L. Gawrecki, H. Hall, H. Mruk, M. Michalik, E. Potulicka, S. Wlazło та ін.

З огляду на значущість теоретичних висновків і узагальнень у працях зазначених науковців, слід вказати на невирішеність деяких проблемних питань, пов'язаних із теоретико-методологічними підходами до розуміння до трактування поняття «освіта для дорослих».

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще в період перебування України в складі Радянського Союзу освіту для дорослих починають розглядати як важливу, невід'ємну частину єдиної системи безперервної освіти, орієнтованої на особистість фахівця. « державній національній програмі «Освіта» наголошується, що одним з принципів її реалізації є неперервність, яка «відкриває можливість для загальноосвітньої та фахової підготовки, досягнення цілісності і наступності у навчанні та вихованні; перетворення набуття освіти у процесі, що триває упродовж всього життя людини» [1].

Натепер головною умовою функціонування освіти для дорослих, що надає їй інтегративних якостей: цілісності, наступності, мобільності, динамічності, прогностичного спрямування, адаптивності, є наявність післядипломної освіти, яка є органічною складовою частиною неперервної освіти. Для здійснення післядипломної освіти у вищих навчальних закладах України створені інститути, факультети або центри післядипломної освіти. У цих структурних підрозділах зосереджено: довузівську підготовку; перепідготовку (друга вища освіта); підвищення кваліфікації і навіть магістерську підготовку.

Саме післядипломна освіта фахівців базується на теорії навчання для дорослих. А для навчання дорослих повинні використовуватися

специфічні технології, що враховують соціально-психологічні особливості слухачів.

Під «дорослим» ми розуміємо людину, яка вже вступила в активний, творчий період життя, що характеризується психічною та фізичною зрілістю, соціальною та економічною самостійністю. Контингент освіти дорослих – це особи, які так чи інакше поєднують навчально-пізнавальну діяльність із практичною участю в різних сферах життєдіяльності суспільства: працівники сфери професійної праці; тимчасово незайняті, серед яких і безробітні; особи, зайняті винятково в домашньому господарстві; пенсіонери за віком; дорослі з обмеженими фізичними можливостями (інваліди); люди, що змінили через певні обставини звичний спосіб життя, наприклад, військовослужбовці (вони ж пенсіонери); мігранти; дорослі засуджені, позбавлені волі [2].

До недавнього часу в педагогіці широко використовувався термін «післявишівська освіта». Частина освітян розглядали післядипломну освіту як «післябазову освіту». За цим здобула незаперечні права й «освіта для дорослих», яка в Україні переважно трактується як *андрагогіка* (від грецького *aner andros* – доросла людина, *cido* – веду).

Традиційне підвищення кваліфікації одразу стало визнаватися складовою частиною освіти дорослих, а в численних дослідженнях робляться спроби показати відмінність післядипломної освіти від власне вищої. Поняття «післядипломна освіта», яке активно увійшло в міжнародну практику з середини ХХ століття, семантично обіймає і звичайне підвищення кваліфікації [3].

На початок свого розвитку післядипломна освіта фахівця ототожнювалася з підвищенням кваліфікації. І тільки значно пізніше вона стала важливою складовою частиною єдиної системи неперервної професійної освіти. Саме термін «неперервна освіта» (*lifelong education*) означає довічну освіту, що триває протягом життя.

В основу розвитку «освіти впродовж життя» (*lifelong education*) покладено шість пріоритетів, які були визначені Меморандумом Європейської Комісії у 2000 р., до яких належать [4]:

1. Визнання цінності знань (осмислення важливості навчання, особливо неформального і спонтанного).

2. Інформація, профорієнтація і консультування (система неперервного доступу до якісної інформації щодо можливостей навчання впродовж усього життя).

3. Інвестиції в навчання (значне збільшення рівня інвестицій в людські ресурси для розвитку найціннішого капіталу – населення Європи).

4. Наближення можливостей навчання до тих, хто навчається (розвиток дистанційного навчання).

5. Базові уміння (гарантія набуття і постійного оновлення умінь, необхідних для усталення

ної участі в житті суспільства, заснованого на знаннях).

6. Інноваційна педагогіка (розроблення ефективних методів навчання впродовж життя і всеосяжного навчання, яке охоплює формальне, неформальне і позаформальне (спонтанне) навчання).

Сутність поняття «післядипломна освіта» визначено Законом України «Про вищу освіту» (ст. 10), де зазначено, що післядипломна освіта – це спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її знань, умінь і навичок на основі здобутої раніше вищої освіти (спеціальності) або професійно-технічної освіти (професії) та практичного досвіду [5].

Також згідно із Законом післядипломна освіта включає: спеціалізацію – профільну спеціалізовану підготовку з метою набуття особою здатності виконувати окремі завдання та обов'язки, що мають особливості в межах спеціальності; перепідготовку – професійне навчання, спрямоване на оволодіння іншою професією працівниками, які здобули первинну професійну підготовку; підвищення кваліфікації – підвищення рівня готовності особи до виконання її професійних завдань та обов'язків або набуття особою здатності виконувати додаткові завдання та обов'язки шляхом набуття нових знань і вмінь у межах професійної діяльності або галузі знань та стажування – набуття особою досвіду виконання завдань та обов'язків певної професійної діяльності або галузі знань.

Також згідно із Законом розрізняють такі форми післядипломної освіти:

- професійне навчання працівників робітничим професіям;
- асистентура-стажування;
- інтернатура;
- лікарська резидентура;
- клінічна ординатура тощо.

Професійне навчання працівників робітничим професіям включає у себе первинну професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації робітників і може здійснюватися безпосередньо у роботодавця або організуватися на договірних умовах у професійно-технічних навчальних закладах, на підприємствах, в установах, організаціях, а навчання працівників, які за класифікацією професій належать до категорій керівників, професіоналів і фахівців, включає перепідготовку, стажування, спеціалізацію та підвищення кваліфікації і може організуватися на договірних умовах у вищих навчальних закладах.

Асистентура-стажування проводиться в університетах, академіях, інститутах і є основною формою підготовки науково-педагогічних, творчих і виконавських фахівців мистецького спрямування.

Інтернатура проводиться в університетах, академіях, інститутах і є обов'язковою формою

первинної спеціалізації осіб за лікарськими та провізорськими спеціальностями для отримання кваліфікації лікаря-спеціаліста або провізора-спеціаліста.

Лікарська резидентура проводиться в університетах, академіях, інститутах і є формою спеціалізації лікарів-спеціалістів за певними лікарськими спеціальностями винятково на відповідних клінічних кафедрах для отримання кваліфікації лікаря-спеціаліста згідно з переліком лікарських спеціальностей, затвердженим центральним органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я. Клінічна ординатура проводиться в університетах, академіях, інститутах, наукових установах і є формою підвищення кваліфікації лікарів-спеціалістів, які пройшли підготовку в інтернатурі та/або резидентурі за відповідною лікарською спеціальністю.

Особа, яка успішно пройшла навчання за програмою післядипломної освіти, отримує відповідний документ, зразок якого затверджується засновником (засновниками) навчального закладу або уповноваженим ним (ними) органом.

Якщо проаналізувати обсяги освітніх послуг, що надаються підрозділами післядипломної освіти у вищих навчальних закладах України, то слід визнати, що в структурі цих послуг переважає саме надання *другої вищої освіти*. Такий стан можна пояснити тим, що роботодавець бажає отримати фахівця широкого профілю, який володіє знаннями з різних спеціальностей, що дає можливість оптимізувати чисельність працівників і максимально ефективно їх використовувати.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» метою післядипломної освіти є задоволення індивідуальних потреб громадян у особистісному та професійному зростанні а також забезпечення потреб держави в кваліфікованих кадрах високого рівня професіоналізму та культури, здатних компетентно і відповідально виконувати посадові функції, впроваджувати у виробництво новітні технології, сприяти подальшому соціально-економічному розвитку суспільства [5].

Серед завдань системи післядипломної освіти, що мають бути вирішеними, основними є:

- приведення обсягів та змісту перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у відповідність із поточними та перспективними потребами держави;
- формування змісту навчання, виходячи з його цільового спрямування, посадових обов'язків фахівців, попередньо здобутої ними освіти, досвіду діяльності, індивідуальних інтересів і потреб громадян;
- застосування сучасних навчальних технологій, що передбачають диференціацію, індивідуалізацію, запровадження дистанційної, очно-заочної та екстернатної форм навчання;

- розроблення та постійне вдосконалення змісту післядипломної освіти;
- забезпечення органічної єдності з системою підготовки фахівців шляхом урахування потреб ринку праці;
- оптимізація мережі навчальних закладів системи післядипломної освіти на засадах поточного та стратегічного планування потреб у професійному навчанні фахівців;

Завдання мають вирішуватися на основі вдосконаленої нормативно-правової бази загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців.

Основними принципами організації післядипломної освіти є:

- гуманізація, демократизація, науковість, єдність, комплексність, диференціація, інтеграція, неперервність та наскрізність;
- органічна єдність із системою підготовки фахівців, зв'язок з процесом ринкових перетворень, різних форм власності і господарювання, реструктуризацією економіки;
- орієнтація на актуальні та перспективні сфери трудової діяльності згідно з попитом на ринку праці;
- відповідність державним вимогам та освітнім стандартам;
- впровадження модульної системи навчання з урахуванням індивідуального підходу до кожної особи та за потребою.

Незважаючи на те, що післядипломна освіта створює умови для постійного розвитку особистості, дає змогу подолати розрив між здобутими у вищому навчальному закладі знаннями та новими вимогами сьогодення, Україна не має системи освіти для дорослих у загальновідомому розумінні. І це насамперед пов'язано з її розумінням. Адже «неперервна освіта – це процес особистісного, соціального і професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний з метою удосконалення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства. Це всеосяжна й об'єднуюча ідея, що охоплює формальне, неформальне і позаформальне навчання, здійснюване з метою досягнення якнайповнішого розвитку різноманітних сторін життя на різних його щаблях. Вона пов'язана як з розвитком особистості, так і з соціальним прогресом» [6].

Адже характерними ознаками неперервної освіти є охоплення освітою всього життя людини; розуміння освітньої системи як цілісної, яка охоплює всі види навчання, починаючи з дошкільного; залучення в систему освіти, крім навчальних закладів і центрів допідготовки, формальних, неформальних і позаінституційних форм освіти.

На думку багатьох спеціалістів, система післядипломної освіти (освіта для дорослих) має низку гострих проблем, які пронизують усю її

структуру на різних рівнях. Ці проблеми породжені високим рівнем невідповідності, суперечностями:

- між справжнім значенням освітніх засад у життєдіяльності суб'єкта і тим, як трактують це значення офіційні документи;
- між прагненням реалізувати духовні цінності (свобода, гуманізм) у конкретних педагогічних умовах і життєвою правдою, яка не завжди їх влаштовує.

Перелік аналогічних протиріч можна продовжити. Саме вони визначають необхідність створення концепції післядипломної освіти.

Концепція післядипломної освіти визначає цілі та завдання у справі розвитку професіоналізму кадрового потенціалу, вдосконалення функціонування загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для професійної діяльності у різних галузях економіки, державного управління, місцевого самоврядування тощо.

Висновки. Отже, відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. у післядипломній освіті для здійснення стабільного розвитку і нового якісного прориву в національній системі освіти необхідно забезпечити:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення системи післядипломної педагогічної освіти; розроблення стандартів післядипломної педагогічної освіти, зорієнтованих на модернізацію системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників навчальних закладів;
- реалізацію сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти;
- випереджувальний характер підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів відповідно до потреб реформування системи освіти, викликів сучасного суспільного розвитку.

Крім того, розроблена Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні, якою передбачено організаційні заходи щодо забезпечення розвитку післядипломної освіти. Ми цілком погоджуємося з думкою авторів концепції, що післядипломна освіта повинна розглядатися як одна із пріоритетних в державі, оскільки вона безпосередньо пов'язана з перспективами економічного розвитку та соціальної стабільності суспільства. З метою її подальшого удосконалення доцільно створити при Кабінеті Міністрів України *Міжвідомчу координаційну раду з питань післядипломної освіти* представників міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, у підпорядкуванні яких є відповідні заклади.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Освіта. (Україна XXI століття). Державна національна програма. Київ: Райдуга, 1994. 61 с.
2. Сігаєва Л. Тенденції розвитку освіти для дорослих в Україні на початку XXI століття. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2011. Вип. 3 (2). С. 132–146.
3. Дробноход М. І. Актуальні проблеми розвитку післядипломної освіти керівних педагогічних кадрів на сучасному етапі. Освіта і управління. 1999. № 2. С. 132–140.
4. Олійник В. В. Освіта впродовж життя: як і чому вчити дорослих? URL: <http://www.apsu.org.ua/images/top3.jpg> (дата звернення: 21.09.2018).
5. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. UTR: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print> (дата звернення: 12.09.2018).
6. Dave R. H. Foundation of Lifelong Education: Some Methodological Aspects. Hambourg, 1976. 347 p.